

توسعه پایگاه‌های اطلاعاتی و ضرورت تدوین یک راهبرد کلان برای مدیریت اطلاعات

یادداشت
مدیریت اطلاعات

فصلنامه علمی پژوهشی
پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران
شاپا (چاپی) ۸۲۲۳-۲۲۵۱
شاپا (الکترونیکی) ۸۲۳۱-۲۲۵۱
نمایه در SCOPUS، LISA و ISC
<http://jlist.irandoc.ac.ir>
ویژه‌نامه ذخیره، بازیابی و مدیریت اطلاعات
ص-ص ۳-۲۵ زمستان ۱۳۹۰

در دو دهه اخیر، شاهد طراحی و توسعه انواع پایگاه‌های اطلاعاتی در ایران بوده‌ایم. در این راستا، بسیاری از مراکز ملی اطلاع‌رسانی از جمله کتابخانه ملی، پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات، مرکز منطقه‌ای اطلاع‌رسانی علوم و فناوری، کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌ها، سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور، و ... اقدام به ایجاد پایگاه‌های گوناگونی کرده‌اند تا بتوانند منابع و خدمات خود را در محیط الکترونیکی برای کل کشور و حتی فراتر از سطح ملی قابل دسترس سازند. این روند، خوشبختانه رو به رشد بوده و در سال‌های اخیر سرعت گرفته است. به موازات آن، جامعه کتابداری نیز تلاش کرده است تا این پایگاه‌ها را مورد ارزیابی قرار دهد. در این زمینه، شاهد تعداد قابل توجهی از پایان‌نامه‌های ارشد و دکتری بوده‌ایم که هر یک به موضوع و جنبه ویژه‌ای از پایگاه‌های اطلاعاتی پرداخته‌اند. یافته‌های کلی این پژوهش‌ها بیانگر آن است که پایگاه‌های طراحی شده با معیارهای کیفی و استانداردهای ساختاری فاصله دارند و به همین دلیل، میزان استفاده از آنها و نیز میزان رضایت کاربران در حد مطلوب نیست. زمینه‌های مورد بررسی آن پژوهش‌ها بیشتر به محیط رابط کاربر، محتوای اطلاعاتی (اطلاعات کتابشناختی، چکیده، متن کامل)، روزآمدی اطلاعات، شیوه‌های سازماندهی اطلاعات (چکیده‌نویسی و نمایه‌سازی)، و مواردی از این قبیل مربوط است.

از سوی دیگر، نگاهی به این پایگاه‌ها که بیشتر از طریق وب‌سایت مراکز اطلاع‌رسانی و یا کتابخانه‌های مرکزی قابل دسترس است حاکی از آن است که گوناگونی ساختار و محیط رابط پایگاه‌ها و نیز استانداردهای ذخیره و بازیابی اطلاعات (فرمت ورود و ذخیره) بسیار متفاوت است، به شکلی که استفاده از آنها را کاهش می‌دهد و یا دشوار می‌کند. این وضعیت همچنین، امکان داده‌کاوی و تبادل اطلاعات را بسیار دشوار و یا غیرممکن می‌سازد.

در طی دهه گذشته، بر تعداد پایگاه‌هایی که متن کامل مقاله یا مدارک را قابل دسترس نموده‌اند، افزوده شده است که جای خشنودی دارد. بسیاری از کاربران نیز توانسته‌اند نیاز اطلاعاتی خود را برطرف سازند که این خود ارزشمندی پایگاه‌ها را نشان می‌دهد. در عین حال، وجود خط‌مشی‌های متفاوت در فراهم‌آوری دسترسی جامعه به محتوای پایگاه‌ها نیز تا حدودی مسأله‌ساز بوده است. برخی پایگاه‌ها فقط اطلاعات کتابشناختی، برخی از آنها چکیده، و شماری نیز متن کامل را ارائه می‌دهند. همچنین، برخی از پایگاه‌ها فقط برای کاربران و کارکنان سازمان تولیدکننده قابل دسترس است در حالی که برخی دیگر، منابع و خدمات خود را به رایگان در دسترس همگان قرار داده‌اند. از سوی دیگر، کیفیت متن کامل مقاله‌ها و یا مدارک ارائه‌شده در برخی پایگاه‌ها به دلیل کیفیت نامطلوب نوع اسکن و یا فایل دیجیتال، مورد رضایت کاربران نیست.

نکته قابل توجه دیگر آن است که بسیاری از پایگاه‌های ایجادشده توسط برخی کتابخانه‌ها و یا مراکز اطلاع‌رسانی به دلایل گوناگون از جمله نبود بودجه و یا نیروی انسانی کافی نتوانسته‌اند روزآمد شوند و یا به‌طور کلی از دسترس کاربران خارج شده‌اند. این مسأله نیز نیاز به توجه و پیگیری از سوی مدیران آن مراکز و یا یک مرکز ملی دارد.

اکنون با توجه به اهمیت پایگاه‌های اطلاعاتی فارسی در پشتیبانی از نظام آموزشی و نیز فعالیت‌های پژوهشی و به‌طور کلی در برطرف ساختن نیازهای اطلاعاتی جامعه، ضرورت تدوین یک راهبرد کلان برای مدیریت آنها در سطح کشور احساس می‌شود. هماهنگ‌سازی فرایندها در طراحی و توسعه این پایگاه‌ها، ترویج استفاده از استانداردهای بین‌المللی و ملی در ساختار و محتوی، و نیز کاربرد اصول علمی در طراحی محیط رابط آنها می‌تواند موجب رضایت‌مندی کاربران از کمیّت و کیفیت پایگاه‌ها شود. نگاه کلان در راستای یکپارچه‌سازی پایگاه‌های اطلاعاتی به‌منظور تبادل و اشتراک داده‌ها، هم‌افزایی اطلاعاتی، داده‌کاوی، و ... می‌تواند به مدیریت بهینه اطلاعات در سطح ملی منجر گردد. این امر فقط از طریق سیاست‌گذاری از سوی "کمیته راهبری نظام ملی اطلاع‌رسانی" قابل پیگیری و پیاده‌سازی است. این کمیته می‌تواند یک کارگروه تخصصی را با هدف‌های مشخص که در راستای بهسازی وضعیت پایگاه‌های اطلاعاتی و گسترش یکپارچگی آنها باشد، تعیین و کار را آغاز نماید. به‌عنوان مثال، در این راستا تجربه سودمند پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات در توسعه پایگاه جامع پایان‌نامه‌ها به‌شکل پیوسته و در سطح ملی بسیار آموزنده خواهد بود. کوتاه سخن آنکه، بهسازی وضعیت پایگاه‌های اطلاعاتی در ایران نیازمند مدیریت در سطح کلان است.

رحمت‌الله فتاحی

سردبیر